

Gazâ ve İlahî Meşruiyet: Erken Dönem Osmanlı Sultanlarının Sefer Duaları

Ghaza and Divine Legitimacy: Campaign Prayers of Early Ottoman Sultans

Ali Kozan

Doç. Dr, Samsun Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, Samsun, Türkiye

Associate Professor, Samsun University, Economics and Administrative Sciences Faculty, Department of History, Samsun, Türkiye

ali.kozan@samsun.edu.tr | <https://orcid.org/0000-0002-8776-2379>

Article Type / Makale Tipi
Research Article / Araştırma Makalesi

DOI: <https://doi.org/10.31591/istem.1253391>

Article Information / Makale Bilgisi
Received / Geliş Tarihi: 20.02.2023
Accepted / Kabul Tarihi: 21.06.2023
Published / Yayın Tarihi: 30.06.2023

Cite as / Atıf: Kozan, Ali. "Gazâ ve İlahî Meşruiyet: Erken Dönem Osmanlı Sultanlarının Sefer Duaları". *İstem* 41 (2023), 33-54.

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright / Telif Hakkı: "This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0) / Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari- 4.0 (CC BY-NC 4.0) Uluslar arası Lisansı altında lisanslanmıştır."

Gazâ ve İlahî Meşruiyet: Erken Dönem Osmanlı Sultanlarının Sefer Duaları

Öz

Osmanlı kronikleri, erken dönem gazî sultanlarının savaşlarda 'ilâhî takdîr'i elde edebilmek için dua ritüeline başvurduklarına ilişkin pek çok rivayeti barındırır. Bu rivayetlerde gazî sultanlar düşman karşısında mağlubiyet endişesi veya muzafferiyet arzusuyla Allah'ın yardımına başvurur. Türk hâkimiyet anlayışının İslamiyet'le harmanlanmasıyla Osmanlı'ya intikal eden ilahî temelli bu inanış Allah'ın savaşı gazî sultanın lehine çevirdiği ön kabulüne dayanır. Bir diğer ifadeyle kroniklerde dua, Osmanlı gazâ ideolojisi ve gazî sultan prototipi aracılığıyla sultanın ilahî meşruiyetini destekleyen bir unsur olarak ön plana çıkar. Bu bağlamda Osman Bey'den II. Mehmed'e Osmanlı hükümdarları, küffara karşı savaşırken Allah'ın da düşmanına karşı savaşarak zafer elde eden muzaffer komutanlar olarak zikredilerek kutsal savaş imgesi desteklenir. 'Küffara karşı' yapılan seferin maksadının gazâ mı yağma mı olduğu ile ilgili tartışmalar ise meselenin bir diğer boyutudur. Bu bağlamda literatürde, Osmanlı gazâ tezi ve sefer organizasyonuna ilişkin bazı çalışmalar olmakla birlikte erken dönem Osmanlı seferlerinde dua ritüeli ve özellikle padişah dualarını gazâ tezi bağlamında ele alan bir çalışma bulunmamaktadır. Halbuki dua ve neticesinde elde edilen zafer, gazî sultanın ilahî meşruiyetini destekleyen bir unsurdur. Bu çalışma, kroniklerde gazî sultan prototipini desteklemesi bağlamında Osmanlı erken dönem seferlerinde 'dua' ritüeli ve duanın seferin temel motivasyonu içerisindeki yeri üzerinedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı erken dönem, kutsal savaş, gazâ, gazî, dua.

Ghaza and Divine Legitimacy: Campaign Prayers of Early Ottoman Sultans

Abstract

Ottoman chronicles contain many rumors that early ghazi sultans resorted to prayer rituals in order to obtain 'divine providence' in wars. In these narrations, ghazi sultans resort to God's help with the fear of defeat in the face of the enemy or the desire for victory. This divine-based belief, which was transferred to the Ottoman Empire with the blending of the Turkish understanding of domination with Islam, is based on the presupposition that God turned the war in favor of the ghazi sultan. In other words, in the chronicles, prayer comes to the fore as an element that supports the Ottoman ideology of ghaza and the divine legitimacy of the sultan through the prototype of the ghazi sultan. In this context, the image of holy war is supported by mentioning the Ottoman rulers from Osman Bey to Mehmed as the victorious commanders who won victory by fighting against the enemy of God while fighting against the infidels. Discussions about whether the purpose of the expedition 'against kuffar' was ghazâ or plunder is another dimension of the issue. In this context, although there are some studies on the Ottoman ghazâ thesis and the organization of the expedition in the literature, there is no study that deals with the prayer ritual and especially the sultan's prayers in the context of the gazâ thesis in the early Ottoman campaigns. However, prayer and the victory achieved as a result is an element that supports the divine legitimacy of the ghazi sultan. This study focuses on the ritual of 'prayer' in early Ottoman campaigns and its place in the basic motivation of the expedition in the context of supporting the prototype of the ghazi sultan in the chronicles.

Keywords: Early Ottoman period, holy war, ghazâ, ghazi, prayer.

Giriş

Erken dönem Osmanlı sultanlarının dinî kimlikleri ve gazânın bu kimlikteki yeri üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Osmanlı beylerinin 'gâzî sultan' olup olmamaları meselesi aslında ilk Osmanlı hükümdarları ve onların yanında yer alanların kültürel ve medeni köklerinde İslamiyet'in ne kadar rol oynadığı¹ ile ilgilidir. 14. asra ait kaynakların bu soruya ilişkin cevaplarının yetersiz görülmesi ve 15. asır ve sonrasında yazılan kaynaklarda gazî imajının sıklıkla vurgulanması tarihin geriye doğru okunup okunamayacağına² ve bunun bir sonucu olarak erken dönem Osmanlı devletinde itici gücün gazâ olup olmadığına yönelik tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Bu bağlamda gazâ tezini savunan veya reddeden farklı değerlendirmelerde bulunulmuştur. Gazâ tezini savunan çalışmalara göre Osmanlı bir gazâ devleti olup sultanları da gazâdîdir. Yine bu bakış açısına göre gazî imgesiyle çeliştiği vurgulanan ve çelişkili gibi görünen karmaşık unsurlar da aslında gazâ tezini savunmaya engel değildir.³

¹ Heath W. Lowry, *Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı*, çev. Kıvanç Tanrıyar (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010), 1.

² Lowry, *Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı*, 1.

³Erken dönem Osmanlısında "gazî tezi"ni ilk ortaya atan tarihçi Paul Wittek'tir. Wittek, Osmanlıları harekete geçiren gücün din olgusu olduğunu ifade ederek Kuruluş Devri beylerinin tıpkı öncülleri Selçuklu sultanları ve çağdaşları birçok beylikte görüldüğü üzere gazâ yapan bir Müslüman uç savaşçılar topluluğu olduğunu savunur. O, Bursa Şehadet Camii'nin doğu kapısı üzerindeki Orhan Gazî'ye ait 1337 tarihli cami kitabesini ve bir 14. asır kaynağı olan Ahmedî'de geçen satırları (Bkz. Ahmedî, *İskendernâme (İnceleme-Tıpkıbasım)*, İsmail Ünver (İstanbul: TDK Yayınları, 1983), v. 66a) bu argümanına delil olarak gösterir. Bkz. Paul Wittek, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, çev. Fatmagül Berktaş (İstanbul: Pencere Yayınları, 2013), 26-27, 36, 51, 55, 57. İnalçık'a göre, 1323 tarihli Aspurça Hatun Vakfiyesi'nde geçen "Sultânü'l-guzât ve'l-mucâhidîn.... Sultân Osman Han Gâzî'nin gazâ faaliyetinde bulunan bir bey olduğuna delildir. Ona göre ganimet, gazânın dinî mükafatıdır. Bkz. Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 2009), 25-26; Halil İnalçık, *Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak Kuruluş* (İstanbul: Hayy Kitap, 2011), 171; Halil İnalçık, "Osmanlı Tarihinde Devlet ve Asker", *Doğu Batı Makaleler III* (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2010), 11; İnalçık, *Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak Kuruluş*, 48. Emecen de Batı Anadolu sahasında 1300'lü yıllarda gazâ ve gazîlik ile ilgili pek çok rivayetten bahsederek bu tezi savunur. Bkz. Feridun Emecen, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası* (İstanbul: Kitabevi, 2008), 23, 80-84. Özcan ve Öz'e göre de Osmanlı'nın kısa süre içerisinde cihan devletine dönüşmesinde gazîlik geleneğinin önemli bir katkısı vardır. Bkz. Abdülkadir Özcan, "Türklerde Gaza Geleneği", *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı* (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1995), 362-363, 367; aynı yazar, "Türklerde Gaza Ruhü ve Bunun Osmanlılar'daki Tezahürü", *X. Osmanlı Sempozyumu* (Söğüt: Ertuğrul Gazî'yi Anma ve Söğüt Şenliği Vakfı Yayınları, 1996), 9-14; Mehmet Öz, "Kuruluşta Fatih Devrine Kadar Osmanlılar ve Gazâ", *Türk Modernleşme Tarihi Araştırmaları Sempozyumu* (14 Mayıs 2005) Bildirileri ve Makaleler, haz. A. Yaşar Ocak vd. (Ankara: Kültür Bakanlığı ve Türk Ocakları, 2006), 209-212. Yılmaz'a göre de Osmanlı hükümdarları için gazîlik bir imajdır. Gazâ, erken dönem Osmanlı benlik algısının ve devlet oluşumunun önemli bir bileşenidir. Bkz. Yılmaz, *Caliphate Redefined, The Mystical Turn in Ottoman Political Thought* (New Jersey: Princeton University Press, 2018), 39, 100, 241. Kafadar da, gazâyı salt yağma konfederasyonu olarak gören yorumları kabul etmeyerek, görünüşte birbirleriyle çelişiyor gibi görünen gazâ ve ganimet olgusunun sınır bölgelerinde barış içinde bir arada var olduğunu vurgular. Gazâyı katılanlara servet peşinde koşmanın vadedilmesi de meşru bir teşviiktir. Bkz. Cemal Kafadar, *İki Cihan Âresinde (Osmanlı Devletinin Kuruluşu)*, çev. A. Tunç Şen (İstanbul: Metis Yayınları, 2018), 151, 163, 167. Demirci'ye göre de gazâ geleneği 1071'de Malazgirt'in akabinde Anadolu'ya giren ilk

Gazâ tezini reddeden çalışmalar ise, bu tezin yağma, ganimet, gayrimüslim ile ittifak, gayrimüslim unsurların orduda bulunması ve Müslüman unsurla savaş gibi çelişkileri barındırdığı iddiasını öne sürer.⁴ Dolayısıyla gazâ tezini savunmaya yahut reddetmeye yönelik pek çok delil ve görüş ön plana çıkmaktadır. Gazâ tezini savunanların delilleri, erken dönem Osmanlı beylerinin gazâ faaliyetinde bulduklarına dair pek çok rivayetin ve epigrafik malzemenin olmasıdır. Gazâ tezini reddedenlerin ise yağma, ganimet, orduda gayrimüslimlerin yer alması ve Müslüman unsurlar üzerine sefer gibi argümanlarının olduğu görülmektedir.

Söz konusu tartışmalarda tarafların argümanlarını farklı tarihi delillerle ortaya koydukları görülür. Ancak Wittek'den günümüze gazâ tezinin yönelik tartışmalarda gazâ tezini destekleyen bir unsur olarak dua olgusu, bugüne kadar yapılan akademik çalışmalarda dile getirilmemiştir. Halbuki kroniklere göre, Müslüman bir hükümdar olarak gazî sultanlar Allah'ın yardımına başvuran bir hükümdar figürüyle duaya sıklıkla başvurmaktadır. Diğer bir ifadeyle kroniklerde gazâ devleti

→

Türkmen beyliklerinden itibaren zaten başlamıştır. Dolayısıyla erken dönem Osmanlı'nın bu gelenekten habersiz olduğu düşünülemez. Bkz. Süleyman Demirci, "Erken Dönem Osmanlı Tarihi "Kara Bir Delik / A Black Hole" Mi?" Osmanlı Devletinin Kuruluşu "Gazi/Gazâ" İdeolojisi İle İlgili Tartışmalar", *History Studies* 5/1 (January 2013), 97-98. Faroqhi de, Müslüman bir savaşçı gazînin küffâr topraklarında hak dini yayma isteğiyle toprak ve ganimet elde etme arzusunu kolaylıkla birleştirebildiğinden söz eder. Bkz. Suraiya Faroqhi, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Ercan Ertürk (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010), 36. Nicol ise savaş ve fetih anlayışının gazîlerin damarlarındaki kan gibi olduğunu ancak Osmanlıların önlerine çıkan her "imansız" Hıristiyanı kılıçtan geçirmediklerini bilakis İslam hukuku ve geleneğine göre teslim olma çağrısına uyan düşmanlara iyi muamele edildiğini ifade eder. Bkz. Donald M. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları(1261-1453)*, çev. Bilge Umar (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999), 157-158. Erdem'e göre ise de, başta Wittek olmak üzere Lowry ve daha başka pek çok tarihinin gazânın din uğruna mı yoksa yağma ve ganimet amacıyla mı yapıldığına yönelik tartışmalarında taraf olma zorunluluğu yoktur. Ona göre, bu iki anlayış birbirleriyle çelişen şeyler değildir ve tarihçiler bu ikilimden birisini tercih etmek zorunda da değildir. Bkz. Hakan Erdem, "Nereden Çıktı Bu İkilim?", *Karar*, 09.06.2018. <https://www.karar.com/yazarlar/hakan-erdem/nereden-cikti-bu-ikilem-7198> Erişim: 10.11.2022.

⁴ Osmanlı seferlerinde dinsel bir kaygı olmadığını, bu seferlerin kutsal savaş olarak adlandırılmayacağını ileri sürerek gazâ tezini reddeden araştırmacılar ve eserleri şöyle sıralanabilir: Rudi Paul Lindner, "İlk Dönem Osmanlı Tarihinde İtici Güç ve Meşruiyet", *Söğüt'ten İstanbul'a*, derl. Oktay Özel-Mehmet Öz (Ankara: İmge Kitabevi: 2005), 419; aynı yazar, *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, çev. Müfit Günay (Ankara: İmge Kitabevi: 2000), 19; Ronald C. Jennings, "Gazi Tezi Üzerine Bazı Düşünceler", *Söğüt'ten İstanbul'a*, derl. Oktay Özel; Mehmet Öz (Ankara: İmge Kitabevi: 2005), 431, 438-439; Colin Imber, "Osmanlı Hanedan Efsanesi", *Söğüt'ten İstanbul'a*, derl. Oktay Özel-Mehmet Öz (Ankara: İmge Kitabevi: 2005), 245; Lowry, *Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı*, 3-4, 51-52, 59. Anooshar'a göre ise gazîlik vurgusu ve gazî sultan imgesi Osmanlı sultanları arasında II. Murad devrinde ön plana çıkmıştır. Ona göre, bu devirde Osmanlı kronikleri gazî sultan imgesinin yaratılması ve yayılmasına özgü bir dil geliştirmekle birlikte rol modeller sunmayı da amaçlamışlardır. Aynı zamanda gazîlere bilhassa Rum'un tüm Hıristiyan krallıklarının fethini nihai bir hedef olarak göstermişlerdir. Bkz. Ali Anooshar, *Gazi Sultanlar ve İslamın Sınırları*, çev. Yahya Kemal Taştan (İstanbul: Ötüken Yayıncılık: 2022), 220-248. Gazânın ötekine İslamiyet'i zorla kabul ettirmeye veya Hıristiyanlığı yok etmeye dayanan bir eylem olduğu tezi için bkz. Georgios Georgiades Arnakes, "Oi Protoi Othomanio, Symbole eis to problema tes ptoseos tou Ellenismou tes Mikras Asias (1282-1337)", *-Byzantinisch-Neugriechischen Jahrbüchern* 41 Atina 1947'den naklen Lindner, "İlk Dönem Osmanlı Tarihinde İtici Güç ve Meşruiyet", 412.

veya gazî sultan tezini destekleyen unsurlardan birisi de sultanların sefer esnasında gerçekleştirdikleri dualardır.

Dua rivayetlerinin tıpkı Osmanlı hanedanının şeceresi, Kayı boyuna mensubiyet ve gazâ meselelerinde olduğu gibi 15. asrın sonlarında kaleme alınan tartışmalı kroniklerde yer alması, Osmanlı erken devrinin İslâm ve gazâ anlayışı üzerinden yeniden inşâ edilme çabası gibi değerlendirmeler ise meselenin bir diğer boyutudur. Ancak her halükarda dua ve neticesinde elde edilen zafer, aynı zamanda gazî sultanın ilahî meşruiyetini de destekleyen bir unsur olarak vurgulanmıştır. Dolayısıyla Osmanlı kroniklerinde yer verilen dua rivayetlerinin gazâ tezini destekleyen metinsel anlamlar ifade etmesi bu çalışmanın temel argümanıdır. Diğer bir ifadeyle bu çalışmanın amacı, kroniklerde benzer edebî üsluplarla verilen erken dönem Osmanlı sultanlarının seferlerde icra ettikleri duaların gazî sultan imajını destekleyen dinî dinamiklerden biri olduğu iddiasını ortaya koymaktır.

1. Dua Olgusu ve Türk-İslam Geleneğinde Sultanların Duaları

Tanrı ile insan arasındaki bir iletişim tarzı⁵ olan dua eyleminin teolojik anlamı⁶ ve İslâm kültüründeki arka planının⁷ dışında kroniklerde metinsel bir anlamı ve imgesi bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle kroniklerde yer verilen dua rivayetleri, gazî sultan imajının ilahî meşruiyetini destekleyen bir unsurdur. Dua metinlerinde yer alan ve Allah'ın takdiriyle savaşın kazanıldığını ifade eden cümleler bu iddiayı pekiştirmektedir. Dolayısıyla dua olgusu, gazâ tezi içerisinde ele alınmalıdır.

Osmanlı gazâ tezini destekleyen bir unsur olarak dua olgusundan kastedilen ise, dua öncesinde ve sonrasında davranış motifleri⁸ ile birlikte bizzat duanın kendisidir. Nitekim dua olgusu kroniklerde, içeriğinin yanı sıra dua eden kişinin iç dünyasını yansıtan davranış motifleriyle birlikte verilmektedir.⁹ Bu davranış mo-

⁵ Emine Gören Bayam, "Analitik Din Felsefesinde Bir Problem Olarak Dua", *Felsefe Dünyası Dergisi* 71 (Yaz 2020), 155.

⁶ Teolojik anlamda dua, çağırma, seslenme, isteme ve yardım talebinde bulunma anlamlarını karşılar. Allah'ın yüceliğine karşı kulların acziyetlerini itiraf etmeleri, sevgi ve tâzim duygularıyla birlikte Allah'tan lutuf ve yardım dilemeleri olarak tanımlanır. Bkz. Osman Cilacı, "Dua", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları: 1994), 9/529. Duanın gerekçesi, varlığın müşahedesine dayanan bir hayranlık yahut nimetlere karşı bir şükran duygusunu içerebildiği gibi insanoğlunu sıkıştıran ihtiyaç ve korku durumu yahut kötü bir eylemden duyulan pişmanlığı da içerebilir. Selahaddin Parlador, "(İslam'da) Dua", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/531-532.

⁷ Duanın İslâm kültüründeki arka planı söz konusu kültürde ana kaynak olarak kabul edilen naslara dayandırılır. Örneğin Allah'ın sıkıntılı ve zor durumlardan kurtulmak için kendisine başvurularak dua edilmesini istemesi, *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Mealî*, haz. Hayreddin Karaman vd. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997) Mü'min Sûresi, 40/60; Allah'ın dua edenin isteğine cevap vereceğini vadetmesi, Bakara Suresi, 2/186 ayetiyle ifade edilir. Özellikle çaresiz kalınan tehlikeli ve sıkıntılı durumlarda samimiyetle Allah'a yönelinmesi, Yûnus Sûresi, 10/12 ve Lokmân Sûresi 31/32 ayetleriyle ifade edilir.

⁸ Dua edenin iç dünyasını yansıtan ve çalışma konumuza ait rivayetlerde de sık sık yer alan ayakta durma, elleri gökyüzüne açma, secdeye kapanma ve başını açık tutma gibi davranışlar için bkz. Cilacı, "Dua", 9/529.

⁹ Cilacı, "Dua", 9/529.

delleri aslında İslam öncesi ve sonrası Türk savaş geleneklerinde de gözlenmektedir. Nitekim İnan, dua esnasında başını açma âdetinin eski Türklerde var olduğunu ifade ederek teslim ve itaat sembolleri arasında yer aldığını belirtmektedir.¹⁰ Kaşgarlı Mahmud aracılığıyla da Türklerin 11. asırdaki savaş öncesi ritüelleri takip edilebilir. Bu ritüeller arasında geçit töreni¹¹, atın kuyruğunun bağlanması¹², savaş meclisinin (kengeş ve ternek)¹³ yanında muzafferiye için dua edilmesi¹⁴ de sıralanır.

İslâmî dönem Türk kültüründe de benzer uygulamalar devam eder. *Battalname*'de, kâfir cadıya karşı yapılan savaşta da Battalgazî, secdeye kapanarak ve Tanrı'dan medet umarak dua eder ve ardından savaşın seyri değişir.¹⁵ Dönem kaynakları, ilk Türk-İslâm devletlerinin teşekkül ettiği dönemde Maverâünnehir ve Horasan bölgelerinde Abbasi devrinden intikal eden gazâ anlayışının sürdürülen bir gelenek olduğu üzerinde durur.¹⁶ Gazâ ideolojisinin bir unsuru olarak da dua, gazî sultan imajını destekleyen bir imge olarak kaynaklarda yer alır. Bu bağlamda Osmanlı sultanları aslında önceki asırlarda Gazneliler¹⁷, Samanoğulları, Büyük Selçuklular¹⁸, Anadolu Selçukluları¹⁹ ve Danişmendliler²⁰'de olduğu gibi dua eyleminde bulunan gazî sultan geleneğini sürdürmüşlerdir.²¹

¹⁰ Abdülkadir İnan, "Eski Türklerde Teslim ve İtaat Sembolleri", *Makaleler ve İncelemeler I* (Ankara: TTK Yayınları, 1987), 333.

¹¹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti't-Türk*, çev. Seçkin Erdi-Serap Tuğba Yurtsever (İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 2005), 589.

¹² Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti't-Türk*, 228, 447.

¹³ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti't-Türk*, 304, 556.

¹⁴ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti't-Türk*, 12, 447, 609.

¹⁵ Yağmur Say, *Türk İslam Tarihinde Seyyid Battal Gazi ve Battalname* (Ankara, Eskişehir Valiliği Yayınları: 2009), 260.

¹⁶ Abbasi halifelerinden Harun Reşid (786-809)'in 806'da Bizans üzerine düzenlenen seferde üzerinde "Gazi, Hacı" yazan bir şapka takarak bizzat katıldığı bilinmektedir. V. V. Barthold, *İslam'da İktidarın Serüveni: Halife ve Sultan*, çev. İlyas Kamalov (İstanbul: Yeditepe Yayınevi: 2012), 52.

¹⁷ Beyhâkî, Gazneli Mahmud'dan "Sultan Mahmud-i Gazi" diye bahseder. Bununla birlikte, dönemin devlet adamları için Sipehsâlâr Gazî ve Hâcib Gâzî gibi ünvanları kullandığı görülür. Bkz. Beyhâkî, *Târih-i Beyhâkî*, terc. Necati Lügal (Ankara: TTK Yayınevi, 2002), 3, 122, 125, 203-213 vd. Reşidüddin Fazlullah ise, Sultan Mahmud'un Karahanlı İlig Han'a gönderdiği bir elçi aracılığı ile kendisini Hint tarafına gazâ yapan bir sultan olarak nitelendirdiğini belirtir. Bkz. Reşidüddin Fazlullâh, *Câmiu't-Tevârih*, çev. Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş (İstanbul: Selenge Yayınları: 2011), 73.

¹⁸ Reşidüddin Fazlullah, Sultan Alparslan'ı dört bir yana sefer tertip eden cihangis olarak niteler. Bkz. Reşidüddin Fazlullah, *Camiu't-Tevarih*, 110. Turan ise Selçuk Bey'in "Gazi Selçuk Subaşı" olarak adlandırıldığını belirtir. Bkz. Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti* (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2003), 76-77.

¹⁹ Necmeddin Razî (ö. 653/1256), Selçuklu hanedanını gazâ yapan sultanlar olarak tasvir eder. Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi* (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2006), 191. Ayrıca Turan, Sultan II. Kılıç Arslan'ın oğlu II. Süleyman Şah (1196-1204)'in Gürcü kraliçesine gönderdiği mesajda, Allah'ın kendi soyuna verdiği kılıçla Muhammed'in dinini yaydığını ifade etmektedir. Bkz. Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, 225.

²⁰ Wittek, Osmanlı Beyliğinden iki asır önce Danişmendli beylerinin gazi olduklarını söylemekten gurur duyduklarını ve madeni paralarında gazi ibaresine yer verdiklerini ifade etmektedir. Paul Wittek, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, çev. Fatmagül Bertay (İstanbul: Pencere Yayınları, 2013), 36.

²¹ Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, yay. haz. Orhan Köprülü (Ankara: Akçağ Yayınları, 2011), 106-107.

Dua, İslam kültürü ve ardından Türk-İslam kültüründe “Allah’a yönelik tazim ve yardım dileme”ye yönelik bir ibadet olarak ön plana çıkar. Dönem kaynakları, Türk-İslam tarihinde seferlerde icra edilen dualardan bahseder. Bu bağlamda sultanların sefer sürecinde ordunun maneviyatını yükseltmek için gerçekleştirdiği faaliyetlerden birisinin de dua eylemi olduğu belirtilir. Gazî sultanların temiz yürek ve sağlam bir itikat ile yaptığı bu tür duaların Allah’ın icabet dergâhıyla arasında hiçbir engel olmadığı²² ve bir Türk-İslam sultanı için duanın, dinî ve manevî bir bağlılığı ifade ettiği vurgulanır. Kroniklerde bu devirlere ait dua rivayetleri, Türk İslâm kültüründe seferlerde bir dua geleneğinin olduğunu ve Osmanlı’nın da bir Türk-İslâm devleti olarak bu geleneğin uzantısını yansıttığını ortaya koymaktadır.

Kaynaklar Sultan Alparslan’ın Haziran 1064 tarihinde Gürcülere ait Kars’ın kuzeydoğusunda yer alan Lal (Allaverdi) kalesini kuşatmasının uzun sürmesi üzerine hisarın karşısında çadır kurup oturduğu ve namaz kılıp dua ederek zafer için Allah’a çokça yalvardığını zikrederler.²³ Sultan Alparslan’ın da Malazgirt Savaşı (1071) öncesinde atının kuyruğunu bağladığı ve başını açıp secdeye kapanarak dua ettiği de bilinmektedir.²⁴ Bir diğer kaynakta Alparslan’ın hocası ve imamı olan Ebû Nasr Muhammed bin Abdülmelik el-Buharî, Malazgirt Savaşı başlamadan önce gazâ yapan sultana kendisine dualar edildiği vakitte gazî ve mücâhidlerle düşmana saldırması gerektiğini ifade eder. Böylelikle Allah’ın da kendisine yardım edeceğini ve muzaffer kılacağını belirtir.²⁵ Sultan Alparslan Cuma günü hatiplerin minberde hutbe okuduğu saate kadar taarruzu geciktirir. Namaz vakti geldiğinde askerleriyle beraber namaz kılarak Allah’a dua edip ağlayarak yalvarır ve onu gören halk da ağlar.²⁶ Taarruz öncesi dualarda halifelerin de rol oynadıkları görülür. Dönemin dini otoritesi olan Abbasi halifeleri böylelikle gazî sultanın ilahî meşruiyetini desteklemiş olurlardı. Nitekim dönem kaynaklarında Abbasi Halifesi Kâim Biemrillah (1031-1075) tarafından hazırlanan dua metni²⁷nin minberlerde okunduğu ve topluca kılınan Cuma namazından sonra dua eden Sultan Alparslan’ın beyaz elbisesini giyerek, güzel kokular sürünerek ve atının kuyruğunu kendi eliyle bağlayarak or-

²² *Târîh-i Beyhakî*, 548-549.

²³ Ahmed bin Mahmud, *Selçuknâme*, haz. Erdoğan Merçil (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2011), 75.

²⁴ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târîh*, terc. Abdülkerim Özaydın (İstanbul: Bahar Yayınları, 1991), X/72.

²⁵ Sadruddîn Ebu'l-Hasan Ali bin Nâsir bin Ali el-Hüseynî, *Ahbâru'd-Devleti's-Selçûkiyye*, çev. Necati Lügal (Ankara: TTK Yayınları, 1999), 34; Bundarî, *Zubdat al-Nusrâ ve Nubhât al-Usrâ* (Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi), terc. Kıvameddin Burslan (Ankara: TTK Yayınları, 2016), 39; Kemâlüddîn İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, terc. Ali Sevim (Ankara: TTK Yayınları, 2014), 28; Ahmed bin Mahmud, *Selçuknâme*, 105.

²⁶ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târîh*, X/72; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Ümem'de Selçuklular*, terc. Ali Sevim (Ankara: TTK Yayınları, 2014), 100; Gregory Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul (Ankara: TTK Yayınları, 1999), 1/321.

²⁷ “Tanrım sen İslam’ın sancaklarını yükselt, ona yardımını eksik etme, şirkin başını ezmek, kökünü kesmekle onu münhezim et...” şeklinde başlayan dua metni için bkz. İbnü'l-Adîm, *Buğyatu't-Taleb fî Târîh-i Haleb*, yay. Ali Sevim (Ankara: TTK Basımevi, 1976), 29-31; el-Hüseynî, *Ahbâru'd-Devleti's-Selçûkiyye*, 33-34; Ahmed bin Mahmud, *Selçuknâme*, 102-103.

dusunun başında saldırıya geçtiği²⁸ ifade edilir. Bu rivayette de görüldüğü üzere mücahid ve gazî sultan figürü yüksek İslam kültürüne ait kavramlar olarak Selçuklu hükümdarları tarafından yaygın olarak kullanılan unvanlardır.²⁹ Buradan hareketle Alparslan'ın din uğruna savaşan ve Allah'ın dinine yardım eden mücahit ve gazî bir mü'min olarak kâfirler karşısında yapacağı duayı Allah'ın da kabul edeceği inancının vurgulandığı görülür. Diğer bir ifadeyle dua olgusu, gazî sultan prototipini destekler.

Malazgirt Savaşı'nda bir diğer dua rivayetinde de de Sultan Alparslan gazî sultan olarak tasvir edilir. Savaşın başlamasını müteakip Müslümanların gözlerini kör edecek derecede bir toz fırtınasının çıkması ve hezimet endişesinden dolayı Sultan Alp Arslan atından inerek secdeye kapanarak dualar eder. Rivayete göre Sultan'ın yaptığı cihadda Allah'ın yardımını esirgememesi için tevekkül ve göz yaşlarıyla yaptığı dua sonrasında rüzgarın seyri değişir ve düşman tarafına doğru esmeye başlar.³⁰ Selçuklu ordusunun Cuma günü müezzinlerin farz ve sünnet namâzı kılıp dua edildikten sonra tekbir getirerek ve teyîd-i ilâhî ve dil-i kavî diyerek düşmanın merkez karargâhına saldırdığından bahsedilir.³¹ Söz konusu rivayette geçen, "bu cihanda benden yardımını esirgeme" ifadesi Alparslan'ı Malazgirt Savaşı öncesinde mutlak bir tevekkül içerisinde tasvir eder ve yapılan duaların savaşın seyrinin Selçuklu ordusu lehine dönüşmesinde etkili olduğu inancını gazî imgesiyle birleştirir.

Kroniklerde dua tasvirleri aracılığıyla Sultan Melikşah'ın gazî imgesi de güçlendirilir. Sultan Melikşah'ın 1088-89 yılında Antakya'ya ve ardından da Lazkiye'ye geçip atlarını denizde suladığını belirten kaynaklarda, Sultan'ın burada seccade isteyip ülkesinin sınırlarının Akdeniz sahiline kadar ulaşmasına şükür olmak üzere iki rekat namaz kıldığı ve yüzünü yere koyduğu ifade edilir.³² Urfalı Mateos Vekâyinâmesi de ilgili rivayeti³³ tekrar eder. Hazar Denizi'nden Akdeniz'e kadar olan toprakları kendisine bahşettiği için elbisesini yere sererek namaz kılması ve ardından Allah'a şükretmesine yönelik rivayette Sultan Melikşah Allah'ın yardımını yanına aldığı için şükreden bir gazî sultan olarak tasvir edilmektedir.

Dua eyleminin yalnızca gayrimüslim bölgelerin fethi öncesinde küffara karşı değil iki Müslüman devlet arasındaki mücadelelerde de başvurulan bir olgu olduğu görülür. Bu yönüyle Müslüman devlete karşı gerçekleştirilen seferlerdeki makul

²⁸ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târîh*, X/72.

²⁹ Yılmaz, *Caliphate Redefined*, 103-104.

³⁰ el-Hüseynî, *Ahbâru'd-Devleti's-Selçûkiyye*, 35; Alparslan'ın savaş esnasında yapmış olduğu duanın bir diğer metni için bkz. Ahmed bin Mahmud, *Selçuknâme*, 107-108.

³¹ Reşidüddîn Fazlullah, *Camîu't-Tevarih*, 114.

³² Ravendî, *Râhatu's-sudûr ve ayetü's-sürûr*, çev. Ahmed Ateş (Ankara: TTK Yayınları: 1999), 126; Reşidüddîn Fazlullâh, *Camîu't-Tevarih*, I/127.

³³ *Urfalı Mateos Vekâyinâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli*, çev. Hrant D. Andreasyan (Ankara: TTK Yayınları, 2000), 172.

gerekçe, küffâr ile işbirliği yapma³⁴ yahut Müslüman halka zulmetme³⁵dir. Bu duruma ilişkin Selçuklu devrine ait bir rivayete göre, Sultan Tuğrul kendilerine yurtluk olarak toprak vermek istemeyen Gazneli sultanı Mesud'a bir mektup gönderir ve Âl-i İmran Suresi 26. ayetini hatırlatarak, Allah'ın mülkü dilediği kimseye vereceğini ve dilediği kimseyi de azîz veya zelfî kılacağını hatırlatır.³⁶ Nitekim Gazneliler'e karşı kazanılan zafer sonrası Selçuklu devletinin kurucuları olan Tuğrul, Çağrı ve Musa İnanç Beyler öğle vaktine doğru atlarından inerler ve bu kutlu günü onlara bahşettiği için secdeye kapanarak Allah'a şükrederler.³⁷

Melikşah'ın Müslümanlara karşı seferleri de gazî imgesi ve fitnenin bitirilmesi ilkesiyle meşrulaştırılır. Örneğin, Tekiş ilk kez 1080-81'de isyan ederek Tirmiz'e çekildiğinde Melikşah kardeşinin isyanını bastırarak onu affeder. Ancak Tekiş, 1084-85'de yeniden isyan eder ve yakalanıp gözlerine mil çekilerek hapse atılır.³⁸ Selçuknâme'de Sultan Melikşah'ın, kardeşi Tekiş üzerine sefere çıktığında yaptığı bir duadan bahsedilir. Rivâyete göre Sultan Melikşah, vezir Nizamülmülk ile birlikte Tus'daki Ali bin Musa er-Rızâ'nın türbesini ziyaret eder. Türbe çıkışında Nizamülmülk'ün kendisini zafere ulaştırması için dua ettiğini söylemesi üzerine kendisinin Müslümanlar için kimin daha hayırlıysa Allah'ın onu muzaffer kılması için dua ettiğini³⁹ söyler. Bu rivayette Müslüman bir emir üzerine düzenlenen sefer öncesindeki gerekçe Müslümanların geleceğini teminat altına almaktır. Bu örneklerde de görüleceği üzere gazâ küffarla işbirliği yapanlara veya Müslüman halka zulmedenlere karşı uygulanan bir faaliyettir. İleride bahsedileceği üzere bu anlayışın erken dönem Osmanlısında Karamanoğulları seferlerinde benzer bir makul gerekçe olarak kullanıldığı⁴⁰ bilinmektedir.

Anadolu Selçukluları devrinde de dua eden bir gazî sultan imajı göze çarpar. Bu örneklerden birinde Alaaddin Keykubad, Alanya'nın fethi (1222) öncesinde, kuşatma devam ederken bir gece adeti olduğu üzere nafile namaz kılarak büyük bir huşu ve yakarıyla Allah'dan kalenin fethini sorarak yardım diler.⁴¹ Sultan Alaaddin, Yassıçimen Savaşı (1230) öncesinde duası müstecab bir sufi olarak kabul ettiği Bahaeddin Veled'in türbesinde dua ederek askerlerine onun himmetiyle bu savaştan galip geleceklerini söyler.⁴² Bir diğer rivayette ise Sultan Alaaddin Keykubad, Emir Hüsameddin Çoban'ı Moğol akınlarında Rumların eline geçen Suğdak'ın

³⁴ *Aşıkpaşazâde Tarihi*, haz. Necdet Öztürk (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013), 157-158.

³⁵ *Aşıkpaşazâde Tarihi*, 172; Gyula Káldy-Nagy, Osmanlı İmparatorluğu'nun İlk Yıllarında Kutsal Savaş(Cihad)", *Söğüt'ten İstanbul'a*, derl. Oktay Özel-Mehmet Öz (Ankara: İmge Kitabevi, 2005), 403.

³⁶ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târîh*, IX/365.

³⁷ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti* (İstanbul: Ötüken Neşriyat: 2003), 106.

³⁸ Abdülkerim Özyayın, "Melikşah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 19/ 55.

³⁹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târîh*, X/182; Ahmed bin Mahmud, *Selçuknâme*, 174.

⁴⁰ Bkz. 128 ve 129. dipnotlar.

⁴¹ İbn Bibi, *el-Evâmirü'l-Ala'îye fi'l-Umûri'l-Ala'îye*(*Selçukname*), çev. Mürsel Öztürk (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996), I/261.

⁴² Ahmed Eflakî, *Ariflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı (İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2006), 98.

fethine görevlendirir. Uç bölgelerine gazâda bulunan Hüsameddin Bey, saldırı öncesinde, ihlâs, niyâz ve tazarru ile iki rekat namaz kılar. Daha sonra yüzünü toprağa vurarak Hak Te'âlâ hazretine münâcât kılar.⁴³

Yukarıda ifade edilen muhtelif rivayetler, Türk-İslam tarihinde gazâ faaliyeti içinde bulunan hükümdarların Allah'ın yardımına müracaat ederek ilahî meşruiyetlerini desteklediklerini göstermektedir. Kaynaklardaki ifadesiyle dua, gazî sultan figürünün önemli bir ögesi olup ilahî meşruiyetinin de dayanakları arasındadır.

2. Osmanlı Kroniklerinde 'Gazî Sultan' Figürünü Destekleyen Dua Rivayetlerinin Değerlendirilmesi

Osmanlılar, öncülleri Selçuklu'nun Bizans seferleri gibi Rumeli topraklarına seferler düzenlemişlerdir. Dönem kaynakları bu gidişatı, gazâ tarafından sağlanan bir tezgahda toplanıp dokunan ve örülen bir evrende ele almışlardır.⁴⁴ Osmanlı erken dönem kronikleri benzer bir edebî üslubla Osmanlı beylerini gazî olarak tasvir ederek Allah'ın inayetine mazhar olmuş bir sultan imgesi ortaya koymaya çalışmışlardır.

Erken dönem Osmanlı evreninde kutsal savaşı ifade eden gazâ anlayışının ve gazî sultanların özelliklerinden birisi de seferlerde 'Allah'ın yardımı' ve bu amaçla gerçekleşen dualardır. Nitekim 13. ve 14. asırlarda Anadolu coğrafyasında yaşayan halka gazâ ve gazîlik erkânını anlatan Risaletü'l-İslâm⁴⁵, Hz. Ali cenkleri, Hamzanâme, Battalnâme, Danişmendnâme ve Saltuknâme gibi Anadolu'da gazâ ideolojisinin yayılıp gelişmesinde etkili olan eserlerde⁴⁶ bu durum vurgulanır. Osmanlı erken dönem kaynaklarında da sıklıkla geçen ve saltanatın meşruiyetinin kaynağı olarak ele alınan gazâ ideolojisine göre fethedilen topraklar Allah'ın emriyle alınmıştır. Aynı şekilde Âşık Paşa'nın 14. asrın başlarında kaleme aldığı Garibnâme'de geçen gazîlerin din kılıcını ellerine aldıkları, Allah'a tevekkül kıldıkları⁴⁷ ve bu tevekkülle bu dinin Alpleri olduklarını ifade etmesi gazîliğin dokuz şartından birisinin de tevekkül olduğunu ve sefer esnasında yapılan duaların temelinde bu inancın yattığını ifade etmektedir.⁴⁸

Osmanlı padişahlarının gazî kimliği, Ahmedî gibi 15. asır vakayinamelerinde, gazavâtnâmelerde ve menâkıbnâmelerde özellikle üzerinde durulan bir husus olmuştur. Bu dönemden sonra Osmanlılar, Osman ve Orhan Bey'lerin otarşik sınır

⁴³ Yazıcızâde Ali, *Selçuk-nâme İndeksli Tıpkıbasım*, haz. Abdullah Bakır (Ankara: TTK Yayınları, 2014), v. 217a.

⁴⁴ Lindner, "İlk Dönem Osmanlı Tarihinde İtici Güç ve Meşruiyet", 408.

⁴⁵ Şinasi Tekin, "XIV. Yüzyılda Yazılmış Gazîlik Tarikası "Gazîliğin Yolları" Adlı Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Gazâ/Cihad Kavramları Hakkında", *Journal of Turkish Studies* 13 (1989), 139-163.

⁴⁶ Selahattin Döğüş, "Osmanlılarda Gaza İdeolojisinin Tarihi ve Kültürel Kaynakları", *Belleten* LXXII/52 (2008), 837-855.

⁴⁷ Âli İmran Suresi, 3/159.

⁴⁸ Âşık Paşa, *Garib-nâme*, haz. Kemal Yavuz (İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000), 33, 435.

akıncı zihniyetinden cihada yakınlaşan bir gazî devleti haline dönüşmüştür.⁴⁹ Bu yaklaşımdan hareketle Osmanlı vakâyinâmelerinin gazâ anlayışı çerçevesinde sultanların sefer veya savaş esnasında yaptıkları dualara ayrıntılarıyla yer vermeleri yapılan seferlerin gazâ olduğu ve küffara karşı savaşan sultanın da gazî olduğu imajını yansıttığı görülür. Diğer bir ifadeyle dönem kronikleri, erken dönem Osmanlı padişahlarının sefer ve savaş duaları ile ilgili rivayetlerle dindar sultan veya kutsal savaşçı⁵⁰ modelini pekiştirmişlerdir. Her ne kadar vekâyinâmelerde yer verilen rivayetlerde Carr'ın ifadesiyle, "gerçeklik ve tarihi anlatı arasındaki fark⁵¹" çoğalmış veya abartılmış olsa da, olası abartılar sultanların duayı uyguladıkları gerçeğinin görülmesine engel değildir.

Türk hâkimiyet telakkisinin ilahî temellere dayandığına yönelik bu yaklaşım Osmanlı vekâyinâmelerinde de, savaş esnasında ve özellikle savaşın kaybedilme tehlikesinin baş gösterdiği anlarda padişahların dua eylemine başvurmaları şeklinde tezahür eder. Aslında bu durum, kökenleri İslamî nasrlara dayanan inanan tarafın başarılı olacağı yahut diğer bir ifadeyle Kur'an'da Allah'ın mü'minlere yardım edeceği vaadine⁵² duyulan güvenden kaynaklanmaktadır.

Bu bağlamda kroniklerde Kur'an'da geçen ifadelerin bir yansıması olarak gazâ ve cihad faaliyetinde bulunan ümmet-i Muhammed'e Allah'ın daima yardım ettiği ve İslam askerlerine vadettiği sözü yerine getirdiğinden bahsedildiği görülür. Keza her ne zaman düşman ordusu İslam ordusu üzerine gâlip gelirse bütün mü'minlerin isyanından tevbe ve istiğfar ederek ibadet ve tâatla meşgul olmaları istenir. Bütün yaratılanlar uykuda iken kalkıp abdest alıp çok namazlar kılarak Allah'a tazarru ve niyazda bulunulduğu yüzlerin toprağa sürülüp yardım ve fırsat talep edildiği durumlarda yapılan duaların kabul olunacağı ifade edilir.⁵³ Osmanlı vakâyinâmelerinde yer alan ve aşağıda kronolojik olarak sıralanacak mebzul miktarda rivayet de bu anlayışın bir sonucudur.

Bununla birlikte padişahlar tarafından yapılan duaların askerlerin korkularını ortadan kaldırma, gayretlerini arttırma⁵⁴ ve dolayısıyla manevî anlamda motivasyonunda da etkili olduğu bilinmektedir. Nitekim Âlî'nin Nusret-nâmesi'nde askerlerin Allah'ın gölgesi olan pâdişâhın hayır dualarından yardım dileyerek savaş-tıkları⁵⁵ ifade edilmektedir. Benzer şekilde Bitlis'in, "Maksatlarını şahlar duayla

⁴⁹ Linda T. Darling, Reformulating the gazi narrative: when was the ottoman state a gazi state?, *Turcica* 43 (2011), 43, 50.

⁵⁰ Anooshahr, *Gazi Sultanlar ve İslamın Sınırları*, 14.

⁵¹ David Carr, "Narrative and the real world: An argument for continuity", *History and Theory* 25/2 (May 1986), 117-118.

⁵² Enfal Suresi, 8/19; Mü'min Suresi, 40/51.

⁵³ *Gazavât-ı Sultan Murad b. Mehmed Han*, 71.

⁵⁴ Anooshahr, *Gazi Sultanlar ve İslamın Sınırları*, 234.

⁵⁵ H. Mustafa Eravcı, Mustafa 'Âlî's Nusret-nâme Edition and study on the History of the Persian Campaign Under Lala Mustafa Paşa (Doktora, Edinburgh Üniversitesi: 1998), s. 285'den naklen Ayşe Müşerref Kot, *16. Yüzyılın İkinci Yarısındaki Osmanlı Tarihçilerinin Saltanat Kurumuna Bakışı ve Algısı* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 62

ister...⁵⁶ beyitlerinde ifade ettiği üzere Âl-i Osman fetih öncesinde duada bulunurdu. Bu bağlamda Osmanlı sultanlarının seferlerde ve savaşlarda yaptıkları duaların, mensubu oldukları dine ait naslarda ifade edilen “Allah’ın yardımı, Allah’tan istimdad dileme” inancına bağlı olduğu açıktır. Bu durum kutsal savaşta Allah’ın gazâ yapanın yanında olacağı inancının bir yansımasıdır. Nitekim kaynaklarda dua eyleminin gazî sultan figürünü destekleyen bir olgu olarak zikredilmesi de bu düşüncüyü yansıtmaktadır. Sultanların dualarıyla kroniklerde detaylı bir şekilde verilen metinlerin içerik olarak birebir örtüştüğüne ihtiyat kaydı koymakla birlikte seferin başarıya ulaşması adına gazî sultanlar tarafından uygulanan bir olgu olduğu açıktır.

Konuya ilişkin bir çalışmada, Babür Şah (ö. 1530)’ın Gazneli Mahmud ve II. Murad gibi gazî sultan figürlerini örnek aldığı ve onlar gibi Tanrı’nın inayetine erişip savaşlar kazandığına inandığı anlayışı vurgulanmıştır. Nitekim Babür Şah’ın, Kanva Meydan Muharebesi (1527)’nde kazanılan zaferin ardından küffâr ve Hinduyla çarpışıp, şehit olmaya azmetmişken gazî olduğu için Tanrı’ya şükreden bir duada bulunması da bu anlayışı yansıtır.⁵⁷ Bu bağlamda erken dönem Osmanlı hükümdarlarının da selefleri Gazneli Mahmud, Tuğrul Bey, Alparslan ve Alaaddin Keykubad gibi Selçuklu sultanları ve onların savaş anlatılarından haberdar oldukları gibi bir tespitte bulunmak yanlış olmaz.

Osmanlı kronikleri, erken dönem Osmanlı sultanlarını gazî beyler olarak tasvir ederler. Örneğin Neşrî’ye göre Osmanlı padişahları, müminlerin topraklarına ilişmeyip⁵⁸ sırf gazâ ve cihad anlayışıyla gayrimüslim beldelere akınlarda bulunmaları yönüyle diğer sultan ve hükümdarlardan ayrılır.⁵⁹ Savaş öncesinde padişahların yatsı namazından sonra, nafile namazlar kılıp dualar ettiği görülür.⁶⁰ Dua öncesinde Osmanlı sultanlarının başlarındaki ilk dönemlerde üsküf, börk ve yûsuff⁶¹ olarak adlandırılan kavuğu çıkardıkları, ellerini açtıkları, yüzlerini göğe doğru çevirdikleri ve bu şekilde dua ve niyazda bulduklarına şahit olunur. Duaları kabul edilerek fetihleri gerçekleşen veya savaşı kazanan sultanların ise yüzlerini göğe kaldırıp zaferden dolayı Allah’a şükrettikleri, atlarında iseler atlarından inerek

⁵⁶ Buşra Koçaslan, *İdrîs-i Bidlîsî Heşt Behîşt Orhan Gazi Dönemi (Tahlil ve Tercüme)*, (Düzce: Düzce Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 171.

⁵⁷ Anooşahr, *Gazi Sultanlar ve İslamın Sınırları*, 46-60; Canan Kuş Büyüktaş, “Babür Şah’ın Varlık Mücadelesi ve Hükümdarlık Döneminde Sığındığı Kur’an Ayetleri”, *Asya Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2018), 165.

⁵⁸ Neşrî, bu satırlarında her ne kadar gazâ ideolojisinin temel dayanağını ‘küffara karşı kutsal savaş’ olarak ifade etse de, komşu beyliklere ve devletlere karşı yapılan seferlerde “mâni’-i gazâyâ gazâ, gazâ-yı ekberdir.” anlayışıyla dua ritüelinin Karamanoğulları ve Timurlular gibi ‘gazâyâ ayak bağı olan Müslüman beylik ve devletlere karşı uygulandığını da ifade etmektedir. Bkz. Mevlana Mehmed Neşrî, *Cihannümâ*, haz. Necdet Öztürk (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2008), 100-101.

⁵⁹ Neşrî, *Cihannümâ*, 58.

⁶⁰ Harun Er, “Türk İslam Geleneğinde Fetihnameler”, *Diyanet İlmî Dergi* 48/2 (Nisan-Haziran 2012), 99-100.

⁶¹ Nebi Bozkurt, “Kavuk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2022), 25/71.

yüzlerini yere sürdükleri(secdeye kapandıkları) ve iki rekat şükür namazı kıldıkları rivayet edilir.

İlk örnekleri geleneksel Türk dininde görülen Allah'a duada bulunurken başını açma ritüeli Selçuklu ve Osmanlı savaş ritüelleri arasında baş açıp Allah'a dua etme şeklinde yer alır. Nitekim Sultan II. Murad'ın Kosova Savaşı esnasında başını açıp, yüzünü yere koyup, el götürüp, du'â ettiği⁶² rivayet edilir. İstanbul'un fethi öncesinde Akşemseddin'in başı açık şekilde secdeye kapanarak duada bulunduğu; Sultan II. Mehmed'in ise geceleyin namazda Allah'a duacı olduğu ve sabah namazı vaktinde namazın edasının ardından askerleri dualarla mevzilerine sevk ettiği belirtilir.⁶³

Osmanlı kroniklerinde sefer öncesinde dualar yapıldığına dair ilk rivayet, Osman Gazi'nin Hak Teâlâ'ya sığınıp kâfirler üzerine yürüdüğünü ve Hak Teâlâ'nın inâyeti ile kâfirler üzerine üstünlük kurduğu ve fetih sonrasında Hakk'a şükrettiğine dair ifadelerdir.⁶⁴ Kurucu padişahların savaş öncesinde dua eylemini gerçekleştiren gazî sultanlar olduklarına dair Orhan Gazî (1324-1362) için kullanılan, "dua kılıcını beline muhkem bağlayıp/kuşanıp...⁶⁵" ifadesi ise dua kavramının geçtiği ilk örnektir. Oruç Beğ de rivayetinde Süleyman Paşa ve Gazî Umur Bey'in itikatla gazâ ettiklerini⁶⁶ ifade eder. Zira Hoca Sadeddin'de geçen bir dua rivayeti de Süleyman Paşa'nın, Rumeli fetihlerinde Allah'ın desteğiyle birlikte Mevlvî şeyhlerinin destek ve duasını almaya çalıştığını gösterir. Dua şöyledir: "... himmeti yüce şehzade, Rumeli'ye geçmeyi kararlaştırdığı vakit, ... Mevlana Celaleddin Rumi'nin halifelerinden bir aziz, hareket edileceği sırada gelerek yüce yaradılıştaki olan şehzade ile görüşmüş ve ona bir Mevlvî külahı hediye ederek zafer ve başarı yolunda duasını tekrar edip, Beyt: Elbette bir gün hidayet kısmet olur, Cenabı Hak bunlar gözyaşından bulur... Mecîd Tanrı'nın desteği ile bu yeni fetih, mutlu şehzadenin eseri olduktan sonra Gelibolu üzerine yürüdü".⁶⁷

Seferde duada bulunan hükümdarlardan birisi de I. Murad (1362-1389)'dır. Nitekim 1366 tarihinde Gelibolu'ya geçildiğinde İncegiz yakınında Karadeniz kıyısındaki "Tanrı Yıkığı"⁶⁸ olarak şöhret bulan Polunya (Appolonia Sozopol, Süzebolu⁶⁹) adlı hisarın fethinin Sultan I. Murad'ın duasının kabulüyle gerçekleştiğine dair

⁶² Neşrî, *Cihannümâ*, 130.

⁶³ Celalzâde Mustafa, *Selim-Nâme*, haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar (İstanbul: MEB Yayınları: 1997), 197-198; Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi* (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2006), 280; Feridun M. Emecen, *Fetih ve Kıyamet 1453* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012), 307.

⁶⁴ *Aşıkpaşazâde Tarihi*, s. 32; *Hadîdî Tarihi*, haz. Necdet Öztürk (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2015), 38; *Oruç Beğ Tarihi*, haz. Necdet Öztürk (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2008), 14.

⁶⁵ *Aşıkpaşazâde Tarihi*, s. 39; Neşrî, *Cihannümâ*, 59.

⁶⁶ *Oruç Beğ Tarihi*, 21; Ayrıca bkz. Halil Erdoğan Cengiz-Yaşar Yücel, "Ruhi Tarihi", *Belgeler* XIV/18, 1992, 385.

⁶⁷ Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, haz. İsmet Parmaksızoğlu (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979), 1/192-193.

⁶⁸ Kemalpaşazâde(İbn Kemal), *Tevârih-i Âl-i Osman III. Defter*, haz. Abdullah Satun (İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2014), 31.

⁶⁹ Halil İnalçık, "Murad I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2020), 31/

bir rivayet bulunmaktadır. Rivayete göre Sultan I. Murad, hisarın önünde günlerce süren kuşatmaya rağmen alınamayan kalenin cenk ile alınamayacak sarp bir kale olduğunu anlar. İşte fetih öncesi gerçekleşen dua rivayeti de burada devreye girer. İlgili rivayete göre Sultan Murâd, kalenin savaşıarak alınamayacak sarp bir yer olduğunu görünce Tanrı Teâlâ'nın burayı yıkması için derd ile âh ederek niyazda bulunur. Duasının oku nişana değerek hisâr geçer. Hisarın alınmasından sonra Devletlü Kaba Ağaç adı verilen kavak ağacının gölgesinde bekleyen Sultân Murâd'a hisârın bir tarafının yıkıldığı haberi gelir. Hak Te'âlâ'nın kudreti ile yerle bir olur. Sultân Murâd, bu haberi duyunca mutlu olur. Murâd Han, Lala Şahin'i göndererek hisardaki esirleri alıp mallarıyla getirmesini ister.⁷⁰ Ekim 1366 ile Nisan 1367 arasında bir tarihte kuşatılarak alınamayan kale yeniden kuşatılarak 1368 baharında eman ile teslim alınır.⁷¹ Rivayette geçen, "dua oku nişana değmek" ifadesinin de yapılan duanın kabul olması anlamında bir deyim olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

I. Kosova Savaşı (1389) öncesinde Sultan I. Murad'ın yüksekçe bir yerden gördüğü düşman ordusunun çokluğundan endişe ederek savaş öncesinde Hak Teâlâ'ya niyazda bulunarak Hazreti Muhammed'in nuru hürmeti için inayet talebinde bulunarak kendisini müminlerin helâk sebebi kılmaması için yalvarır.⁷² Bu esnâda görüşüne başvurduğu umerâdan Ali Paşa da, az sayıdaki pek çok toplumun çok sayıdaki topluluğa Allah'ın izniyle gâlip geldiğini⁷³ ifade eden ayeti okuyarak savaşın seyrinin Allah'ın inayetine bağlı olduğunu ve İslâm çerisinin gazâda Hakk'a "...gazâda hemân Hak ta'âlâya sığınmak gerek. Şükr Hudâ'ya ki, tûl-i ömrümüzde muzaffer ü mansûr ola geldik. Ümîzdür ki, yine Nusret bizüm ola..."⁷⁴ şeklinde niyâz ettiklerini belirtir. Burada geçen, "gazâda Hak Te'âlâya sığınılması gerektiği ve işin Allah'ın inayetine bağlı olduğu" rivayeti gazî sultanın seferinde dua olgusunun önemini ortaya koymaktadır.

Konuya ilişkin bir başka rivayette seferlerde dua eden sultanların Allah'ın izni ve yardımıyla gazâda muvaffak oldukları üzerinde durulur. Savaş öncesinde Ali Paşa'nın da namazını kıldıktan sonra Kur'ân-ı azîm ile istimdadda bulunarak mushafı eline aldığı ve ihlas ile duada bulunduğu ardından da Kur'ân falı açarak, satırlarını sayarak, "yâ eyyühe'nnebiyyü câhidi'l-küffâre ve'l-münâfikîn"⁷⁵ mealindeki ayete geldiği ifade edilir. Ali Paşa bunun üzerine kudrete gelir, mushafı öpüp başına koyarak bu durumu Sultan I. Murad'a bildirir.⁷⁶

Savaşın seyrini değiştirdiğine inanılan dualar, genel anlamda küffara karşı

→

157.

⁷⁰ Kemalpaşazâde, 33-34; *Oruç Beğ Tarihi*, 27.

⁷¹ İnalçık, "Murad I", 31/157.

⁷² Neşrî, *Cihannümâ*, 127.

⁷³ Bakara Suresi, 2/249.

⁷⁴ Neşrî, *Cihannümâ*, 128-129.

⁷⁵ "Ey Nebî! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihâd et..." Tahrîm Suresi, 66/9.

⁷⁶ Neşrî, *Cihannümâ*, 132-133.

Allah'ın yardımını talep için yapılsa da kimi zaman savaş esnasında İslam ordusuna karşı esen rüzgarın durması, sisin ve dumanın dağılması gibi doğa olaylarından korunmak için de gerçekleştirilmiştir. Nitekim Neşrî'de 'Gecenin Zulûmâtı Karşısında Sultân Murâd'ın Tazarrûsu' adlı başlık altında Sultan I. Murad'ın savaş anında ordunun üzerindeki dumanın kalkması ve muzafferiyet için yaptığı duaya yer verilir. Sultan Murâd'ın yüzünü yere vurup, gün ağarınca kadar Hakk'a duada bulunur. Birçok kez duasını kabul ettiğini ve mahrum bırakmadığını ifade ettiği Rabbine bu kez de duasını kabul etmesini ve rahmetiyle yağmur vererek, bu zulmü ve dumanı kaldırmasını niyaz eder. Böylelikle kâfir ordusunu açıkça görerek cenk etmek istediğini belirterek mülk ve mâlın maksudu olmadığını Allah'ın rızası için burada bulunduğunu dile getirir. Ardından kendisini Müslümânlara kurbân eylemesini, onlar için canını fedâ edeceğini ifade ederek mü'minlerin ölümünü kendisine göstermemesini ister. Kendisini daha önce gazi kıldığını, şimdi de şehit kılması ister. Sultan Murâd, bu esnada başını açıp, yüzünü yere koyup, el götürerek dua kılar. Hak Teâlâ duasını kabul edip yeryüzü yağmurla buluşur ve askerinin üzerindeki duman dağılarak kâfir üzerine çöker.⁷⁷ Savaşın akabinde Sultan Murad'ın şehit olması ve Osmanlı ordusunun muzafferiyeti tarihi gerçekliği göz önünde bulundurulduğunda kronikte geçen dua rivayeti ve sultanın duasının kabul olduğu şeklindeki yaklaşım her ne kadar anakronik bir yaklaşım gibi görülse de sultanın metni farklılık arz etmekle birlikte savaş öncesinde bir duada bulunduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

Her ne kadar gazâ ideolojisinin temel dayanağı 'küffara karşı kutsal savaş' olsa da, komşu beyliklere ve devletlere karşı yapılan seferlerde 'mâni'-i gazâyâ gazâ, gazâ-yı ekberdir⁷⁸ anlayışıyla dua eyleminin Karamanoğulları ve Timurlular gibi 'gazâyâ ayak bağı olan'⁷⁹ haşerâta⁸⁰ karşı Allah'tan yardım dileme şeklinde tezahür ettiği anlaşılmaktadır. I. Murad, Rumeli Seferi sonrası Edirne'ye dönüşünde Karamanoğulları'nın saldırı haberini almış ve kendisinin Hak yolunda din gayretiyle çalışıp kâfir üzerine gece ve gündüz ömrünü gazâ yolunda sarf ettiğini, onların ise gelerek Müslümanları incittiğini⁸¹ söyleyerek kendisini gazâdan men ettiği gerekçesiyle 'gâzilerin kılıcın mü'minler üzerine döndürmüş⁸²' ve Karaman seferine çıkmıştır. Bu gerekçe II. Mehmed'e kadar diğer Osmanlı sultanları için de Karamanoğulları'na yönelik seferlerde kullanılmıştır.

Sultan II. Murad (1421-1444, 1446-1451) da Varna Savaşı (1444) öncesinde muzafferiyet için duada bulunduğu dair rivayetler bulunmaktadır. Bunlardan birinde sultanın savaş öncesinde yatsı namazını kıldıktan sonra nafil namazlar

⁷⁷ Neşrî, *Cihannümâ*, 130.

⁷⁸ Neşrî, *Cihannümâ*, 103.

⁷⁹ Öz, "Kuruluştan Fatih Devrine Kadar Osmanlılar ve Gazâ", 209.

⁸⁰ Feridun Bey, *Münşeatü's-Selatin* (İstanbul: y.y. yok, 1275/1858), 184'den naklen Anooshahr, *Gazi Sultanlar ve İslamın Sınırları*, 235.

⁸¹ Neşrî, *Cihannümâ*, 100-101.

⁸² Neşrî, *Cihannümâ*, 101.

kıldığı yüzünü yere vurup, gözyaşlarıyla el kaldırarak Allah'a yalvardığı ifade edilir. Duasında Hazreti Muhammed hürmeti için kendilerini bağışlamasını ve Kur'an'ı ortadan kaldırmak isteyen din düşmanları karşısında çıktıkları gazâda kendilerine muzafferiyet vermesi için sabah olana kadar yüzünü yerlere sürüp Allâh'a, tevek-kül ederek⁸³ tazarrû ve niyâzda bulunduğu⁸⁴ rivayet edilir. İlgili rivayette geçen, "Sebeb kılıb beni işbu gazâyâ, nasîb edib bize fermânı Allah" ifadeleri Allah'ın fer-manını bekleyen bir gazî sultan imgesini gösterir. Savaşın ilerleyen saatlerinde üç yüz kadar yeniçeri, dört beş yüz kadar azab ve yaya başılar ile hazînedâr ve iç halkı dışında kimsenin kalmadığını gören padişâhın atından inerek yüzünü yere sürüp el kaldırarak düşman karşısında ordusunu zebun eylememesi ve İslam kılıcının arşa asılması için Allah'a münâcâtta bulunduğu rivayet edilir.⁸⁵ Sultan II. Murad, Allah'a münâcâtından sonra yukarıda belirttiğimiz dua davranış modeline uygun olarak bir miktar toprak alıp yakasından koynuna bırakmış ve elini yüzüne sürmüş ardından kükremiş arslan gibi sıçrayarak atına binmiş ve kılıcıyla düşmanın üzerine hamle etmiştir. Savaşın kaybedildiği endişesiyle saklanıp firar eden askerler ise gayrete gelerek alaya dâhil olmuşlardır. Bu esnada düşmanın alayları ise bozulma-ya başlamıştır.⁸⁶ Diğer sultanlarda anlatılan dua rivayetlerine benzer bir edebî üs-lupla verilen rivayette görüleceği üzere Osmanlı sultanı seleflerinde görüldüğü üzere benzer bir davranış modeli sergileyerek sıkıntılı anında duada bulunmuştur.

Dönem kaynaklarına göre, Sultan II. Murad'ın ordusunun zayıf durumda ol-duğu anda 'Allah'ın nusreti' için yaptığı dua aslında düşman karşısında askerlerin azlığının savaşın kaybedileceği anlamına gelmediğine dair inancını da ortaya koy-maktadır. Ayrıca Bedir savaşında müşrikler karşısında bir avuç Müslüman kuvve-tinin mücadele edip savaşı kazandığı gibi Varna'da da Allah'ın zaferi ihsan ettiği vurgulanmıştır.⁸⁷ Kâşifi tarafından kaleme alınan Gazânâme-i Rûm'da da II. Mu-rad'ın Varna Savaşı esnasında duada bulunduğu ve ilahî zaferin yakın olduğu hitabının gelişinden bahsedilmektedir.⁸⁸

⁸³ Erdoğan-Yücel, "Ruhi Tarihi", 442.

⁸⁴ *Gazavât-ı Sultan Murad b. Mehemed Han*, 57-58; Sultan Murad'a ait benzer bir münâcât rivayeti için bkz. *XV. Yüzyıl Tarihiçilerinden Kemal Selâtin-Nâme(1299-1490)*, haz. Necdet Öztürk (Ankara: TTK Basımevi, 2001), 148. Anonim *Tevârîh-i Âl-i Osmân*'da geçen dua metninde ise kâfirlerin niyyetinin İslam topraklarını alıp mescidlerini yıkarak kiliseler yapmak, İslâm dinini götürerek âlemi küfir ile doldurmak olduğu ifade edilir. Sultan Murad, Allah'a niyâzında niyyetinin âlemi küfürden kurtarmak olduğunu ve İslâm dînine kuvvet ve nusret vermesini dilemiştir. Bu rivayette de görüleceği üzere gazî sultan, mescidleri yıkıp kiliseler yaptırmak isteyen küffara karşı Allah'tan yardım dileyen bir gazî sultan figürü olarak gösterilir. Bkz. *Anonim Osmanlı Kroniği* (1299-1512), haz. Necdet Öztürk (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2000), 80.

⁸⁵ *Gazavât-ı Sultan Murad b. Mehemed Han*, 65; *Oruç Beğ Tarihi*, 67-68. Bir diğer kronike göre Sultan ellerini ve gönlünü açıp Kur'an'dan bir âyet okuyarak dua etmiş, "Fetih ve zafer çifti, cümlemlerle yâr olsun" demiştir. Bkz. M. Ebrahim M. Esmail, *Kâşifi'nin Gazânâme-i Rûm Adlı Farsça Eseri ve Türkçe'ye Tercüme ve Tahlili* (İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 20.

⁸⁶ *Gazavât-ı Sultan Murad b. Mehemed Han*, 65.

⁸⁷ *Gazavât-ı Sultân Murad b. Mehemed Han*, 110.

⁸⁸ Gürol Pehlivan, "Varna Savaşı ve Bir Tarih Kaynağı Olarak Gazâvatnâmeler", *Turkish Studies* 3/4

Sultan II. Murad'ın savaş sırasında yaptığı bir diğer dua örneği ise II. Kosova Savaşı (1448)'ndadır. Jan Hunyad'ın, Sırbistan'dan hareket ederek Osmanlı sınırlarına girişini müteakip II. Murad da yüz bin kişiyi bulan ordusuyla Kosova'ya ulaşır. Sultan Murad, Cuma günü gün doğduğunda düşman ordusunu görünce atından inerek iki rekât hâcet namazı kılar. Başını açıp, yüzünü toprağa sürerek şöyle dua eder: "Ey Bârî Hudâ! Bu ümmet-i Muhammed'i sen sakla. Benüm günahım için bunları küffâr elinde sen zebûn etdirme."⁸⁹ Osmanlı kroniklerinde fetih öncesi Osmanlı gazî sultanlarının yapmış oldukları dualara bir diğer örnek ise Sultan II. Mehmed'in İstanbul fethi öncesinde hücumu başlatmadan evvel abdest alıp nafîle namaz kılarak "benden taleb ve ricâ, senden tevfk u rızâ deyü"⁹⁰ dua etmesidir.

Meselenin bir diğer boyutu ise yapılan duanın karşılık bulması neticesinde yapılan ve bir diğer dua türü olan şükürdür. İslam kültüründe Allah, verdiği nimetler karşısında kullarının şükretmesini istemekte ve şükürün aynı zamanda sunulan nimeti arttıracak⁹¹ vaad etmektedir. Dolayısıyla dua neticesinde gerçekleşen nimet için şükretmek, verilen nimetin idrak edildiğini ve teslimiyeti göstermektedir.⁹² Bu bağlamda İslam öncesi ve sonrası Türk kültüründe sefer veya savaş sonrasında Tanrı'ya şükür mahiyetinde bir takım dua törenlerinin uygulandığı bilinmektedir. Bu durumun Türk cihan hâkimiyetinin ilahî menşesine yönelik bir inancı da yansıttığı düşünülebilir. Örneğin Türkler'in Çin'e saldırmadan önce bir mabette dua ederek Tanrı'dan yardım dilemeleri, Türklerin hâkimiyet anlayışının ilahi kökenine dair önemli bir rivayettir.⁹³ 328 tarihinde Hsiyung-nu hakanının, terkedilmiş bir şehre vardığı zaman atının üzerinde, kollarını havaya kaldırarak başını eğmesi ve şehri kendisine bağışladığı için Gök-Tanrı'ya sesli bir şekilde teşekkür etmesi⁹⁴ de duanın İslam öncesi kökenlerini ifade etmektedir. Dolayısıyla şükür, İslâm öncesi ve İslamî dönem Türk kültüründe Tanrı'nın yapılan seferi onaylaması ve zaferle neticelendirmesine duyulan minnettarlığın ifadesi olarak kabul edilmektedir.

II. Murad'ın Varna Savaşı'nın kazanılmasını müteakip, Allah'ın inayet ve hidayetini hamd ve şükrederek savaş meydanına geldiği ve kılıçtan geçirilen düşman askerlerine bakıp Allah'a yeniden hamd ve şükr ettiği rivayet edilir.⁹⁵ Sultan Murad'ın savaşta sıkıntılı anda yaptığı duanın kabulünü müteakip zafer neticesinde Allah'a şükür duasında bulunması gazî imgesini güçlendiren bir unsur olarak ön plana çıkar.

→

(Summer 2008), 614.

⁸⁹ *Âşık Paşazade Tarihi*, 180-181; Erdoğan; Yücel, "Ruhi Tarihi", 445; Neşrî'de bu rivayet şu şekilde geçer: "Yâ İlahî! Bu bir bölük biçâre müminleri, benim günâhum çokluğundan ötürü küffâr elinde zebûn itme. Habîbin Muhammed hürmetine ümmetini sen sakla." Bkz. Neşrî, *Cihannümâ*, 301.

⁹⁰ Celalzâde Mustafa, *Selim-Nâme*, 197-198.

⁹¹ İbrâhim Sûresi, 14/7.

⁹² Parlador, "(İslam'da) Dua", 9/532.

⁹³ Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, 113.

⁹⁴ Ünver Günay-Harun Güngör, *Türklerin Dini Tarihi* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003), 95.

⁹⁵ *Gazavât-ı Sultan Murad b. Mehmed Han*, 67.

Fethin akabinde II. Mehmed'in fethin bir nişânesi olarak Ayasofya kilisesinde ezan okutup şükür namazı kılması da bu duruma ilişkin bir diğer örnektir.⁹⁶ Bu rivayette de görüleceği üzere gazi sultan II. Mehmed, duasında kendisinin Allah yolunda cihad eden bir gazî sultan olduğunu vurgulayarak Allah'ın yardımını dileyen ve fethin akabinde selefleri gibi şükür duasında bulunan bir yaklaşım sergilemektedir. Söz konusu rivayetlerde görüldüğü üzere Türk-İslâm devletlerinden Osmanlı'ya uzanan süreçte dua ile ilgili benzer rivayetler aslında dua olgusunun zihinsel arka planına ve gelenekteki devamlılığa bir atıf gibidir.

Sonuç

'Küffâra karşı' yapılan seferlerin gazâ; sefer yapan Osmanlı hükümdarlarının gazî olup olmadıkları meselesi günümüze kadar farklı argümanlarla dile getirilmiştir. Bu sorun aslında ilk Osmanlı hükümdarları ve tebaasının siyasî, iktisadi ve sosyo-kültürel evrenlerinde İslamiyet'in yeri ile ilgilidir. Yani küffâra karşı savaş ile toprakların genişletilmesi ideolojisi temelde padişahın ilahî meşruiyetini sağlayan temel motivasyonlardan biri olmakla birlikte aynı ideolojide yer alan ekonomik ve sosyal unsurlardan da bağımsız değildir. Bu noktada bilhassa Fatih devrine kadar henüz kurumsal anlamda tam teşekküllü olmayan erken dönem Osmanlısında cihad unsurunun bütün hukuki inceliklerinin yansıtıldığını ve gazânın sınırlarının klasik bir İslam devletindeki gibi uygulandığını söylemek elbette ki mümkün değildir. Ancak bu durum, onların gazâ faaliyetinde bulunma iddialarını geçersiz kılmaz.

Meselenin bir diğer boyutu da gazî sultan imgesini güçlendiren bir öge olarak karşımıza çıkan sefer dualarıdır. Osmanlı erken dönem kaynaklarında da sıklıkla geçen ve saltanatın meşruiyetinin kaynağı olarak ele alınan gazâ ideolojisine göre fethedilen topraklar Allah'ın emriyle alınmıştır. Erken dönem Osmanlı padişahlarına ait dua rivayetleri, aslında selefleri olan gazî sultanların benzeri durumlarda sergiledikleri davranış modelinin bir devamı niteliğindedir. Buna göre gazî sultanların temiz yürek ve sağlam bir itikatla yaptığı bu tür duaların Allah'ın icabet dergâhıyla arasında hiçbir engel olmadığı ve Allah tarafından kabul gördüğü inancı vurgulanır. Diğer bir ifadeyle kroniklerde dua, gazî sultan prototipini destekleyen önemli bir ögedir. Bu eylem Osmanlı kroniklerinde, savaş esnasında ve özellikle savaşın kaybedilme tehlikesinin baş gösterdiği anlarda padişahların dua eylemine başvurmaları şeklinde tezahür eder. Erken dönem Osmanlı sultanları dua öncesinde, başlarındaki üsküf, börk ve yûsufi olarak adlandırılan kavuğu çıkararak, ellerini açarak, yüzlerini göğe doğru çevirerek dua ve niyazda bulunurlar. Duaları kabul edilerek fetihleri gerçekleşen veya savaşı kazanan gazî sultanlar ise yüzlerini göğe kaldırıp zaferden dolayı Allah'a şükrederler, atlarında iseler atlarından inerek yüzlerini yere sürerler ve iki rekat şükür namazı kılarlar. Aslında bu durum, kökenleri İslamî nasrlara dayanan inanan tarafın başarılı olacağı yahut diğer bir ifadeyle

⁹⁶ *Oruç Beğ Tarihi*, 112; Emecen, *Fetih ve Kıyamet*, 327.

Kur'an'da "Allah'ın mü'minlere yardım edeceği vaadi"ne duyulan güvenden kaynaklanmaktadır.

Duanın savaş veya sefer esnasında gazî sultanın veya ordunun psikolojik alt yapısını derinden etkilediği ve motivasyonunun yükselmesine olanak sağladığı da açıktır. Dolayısıyla konunun bir diğer yönü de hiç şüphesiz halk muhayyilesidir. Zira o dönemde savaşan unsurların duanın gücüne inanması ve içselleştirmesi, kazanılan zaferlerin inananların lehinde dünyaya müdahale eden Allah'ın yardımıyla gerçekleştiğine olan inancı desteklediği görülür. Bu çalışma, erken dönem Osmanlı evreninde kutsal savaş ifade eden gazâ anlayışının ve gazî sultanların özelliklerinden birisinin de seferlerde "Tanrısal takdir" elde edebilmek için "Allah'ın yardımına başvurdukları dualar olduğu iddiasını taşımaktadır. Bu durum kutsal savaşta Allah'ın gazâ yapanın yanında olacağı inancının yansımasıdır. Kroniklerde saltanatın meşruiyetinin kaynağı olarak ele alınan gazâ ideolojisine göre fethedilen topraklar Allah'ın emriyle alınmıştır. Bu bağlamda Osman Bey'den II. Mehmed'e Osmanlı hükümdarları, küffara karşı savaşırken Allah'ın da düşmanına karşı savaşarak duanın da yardımıyla zafer elde eden muzaffer komutanlar olarak zikredilerek kutsal savaş imgesinin desteklendiği görülür. Bu durum hiç şüphesiz kroniklerdeki abartılı rivayetlerle Osmanlı erken dönemini meşrulaştırma çabalarının bir parçası olarak da ön plana çıkmaktadır. Son tahlilde kroniklerdeki rivayetlerle içerik olarak birebir örtüştüğüne ihtiyat kaydı koymakla birlikte seferin başarıya ulaşması adına yapılan duanın gazî sultanlar tarafından uygulanan ve gazî imgesini güçlendiren bir eylem olduğu anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle kroniklerde yer verilen rivayet ile gerçeklik arasında bir takım abartıların olabileceği kabul edilse de bu durum, gazî sultanların dua olgusunu uyguladıkları gerçeğinin görülmesine engel değildir.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Ahmed bin Mahmud. *Selçuknâme*. haz. Erdoğan Merçil. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2011.
- Ahmed Eflakî. *Ariflerin Menkıbeleri*. çev. Tahsin Yazıcı. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2006.
- Ahmedî. *İskendernâme (İnceleme-Tıpkıbasım)*. haz. İsmail Ünver. İstanbul: TDK Yayınları, 1983.
- Anonim *Osmanlı Kroniği (1299-1512)*. haz. Necdet Öztürk. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2000.
- Anooshahr, Ali. *Gazi Sultanlar ve İslamın Sınırları*. çev. Yahya Kemal Taştan. İstanbul: Ötügen Yayıncılık, 2022.
- Aşık Paşa. *Garib-nâme*. haz. Kemal Yavuz. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.
- Aşıkpaşazâde Tarihi*. haz. Necdet Öztürk. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013.
- Barthold, V. V. *İslâm'da İktidarın Serüveni: Halife ve Sultan*. çev. İlyas Kamalov. İstanbul:

- Yeditepe Yayınevi, 2012.
- Bayam, Emine Gören. "Analitik Din Felsefesinde Bir Problem Olarak Dua". *Felsefe Dünyası Dergisi* 71 (Yaz 2020), 155-180.
- Beyhâkî. *Târîh-i Beyhakî*. terc. Necati Lügal. Ankara: TTK Yayınevi, 2002.
- Bozkurt, Nebi. "Kavuk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25/71-72. İstanbul: TDV Yayınları, 2022.
- Bundarı. *Zubdat al-Nusrâ ve Nubhât al-Usrâ (Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi)*. terc. Kıvameddin Burslan. Ankara: TTK Yayınları, 2016.
- Carr, David. "Narrative and the real world: An argument for continuity". *History and Theory* 25/2 (May 1986), 117-131.
- Celalzâde Mustafa. *Selim-Nâme*. haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar. İstanbul: MEB Yayınları, 1997.
- Cengiz, Halil Erdoğan-Yücel, Yaşar. "Ruhi Tarihi". *Belgeler* XIV/18 (1992), 359-472.
- Cilacı, Osman. "Dua". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9/529-530. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Darling, Linda T. "Reformulating the gazi narrative: when was the ottoman state a gazi state?", *Turcica* 43 (2011), 13-53.
- Demirci, Süleyman. "Erken Dönem Osmanlı Tarihi "Kara Bir Delik / A Black Hole" Mi?" Osmanlı Devletinin Kuruluşu "Gazi/Gazâ" İdeolojisi İle İlgili Tartışmalar". *History Studies* 5/1 (January 2013), 89-100.
- Döğüş, Selahattin. "Osmanlılarda Gaza İdeolojisinin Tarihi ve Kültürel Kaynakları". *Belleten* LXXII/52 (2008), 817-888.
- Ebrahim, M. M. Esmail. *Kâşif'nin Gazânâme-i Rûm Adlı Farsça Eseri ve Türkçe'ye Tercüme ve Tahlihi*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Emecen, Feridun M. *Fetih ve Kıyamet 1453*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.
- Emecen, Feridun. *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*. İstanbul: Kitabevi, 2008.
- Er, Harun. "Türk İslam Geleneğinde Fetihnameler". *Diyanet İlmî Dergi* 48/2 (Nisan-Haziran 2012), 93-107.
- Erdem, Hakan. "Nereden Çıktı Bu İkilem?". *Karar*. 09.06.2018. <https://www.karar.com/yazarlar/hakan-erdem/nereden-cikti-bu-ikilem-7198>
Erişim: 10.11. 2022.
- Erkal, Mehmet. "Cizye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8/42-45. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Faroqhi, Suraiya. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. çev. Ercan Ertürk. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.
- Gregory Abu'l-Farac. *Abu'l-Farac Tarihi I*, çev. Ömer Rıza Doğrul. Ankara: TTK Yayınları, 1999.
- Günay, Ünver-Güngör, Harun. *Türklerin Dini Tarihi*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003.
- Hadîdî Tarihi*. haz. Necdet Öztürk. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2015.
- Hoca Sadettin Efendi. *Tâcü't-Tevârih I*. haz. İsmet Parmaksızoğlu Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.
- Imber, Colin. "Osmanlı Hanedan Efsanesi", *Söğüt'ten İstanbul'a* derl. Oktay Özel-Mehmet Öz. 243-270. Ankara: İmge Kitabevi, 2005.
- İbn Bibi. *el-Evâmiru'l-Ala'îye fi'l-Umûri'l-Ala'îye (Selçukname) I*. çev. Mürsel Öztürk. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.
- İbnü'l-Adîm. *Buğyatu't-Taleb fi Târîh-i Haleb*. yay. Ali Sevim. Ankara: TTK Basımevi, 1976.
- İbnü'l-Cevzî. *el-Muntazam fi Târîhi'l-Ümem'de Selçuklular*. terc. Ali Sevim. Ankara: TTK Yayınları, 2014.
- İbnü'l-Esîr. *el-Kâmil fi't-Târîh X*, terc. Abdülkerim Özeydin. İstanbul: Bahar Yayınları, 1991.
- İnalçık, Halil. "Osmanlı Tarihinde Devlet ve Asker". *Doğu Batı Makaleler III*. 11-18. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2010.
- İnalçık, Halil. *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

- İnalçık, Halil. *Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak Kuruluş*. İstanbul: Hayy Kitap, 2011.
- İnalçık, Halil. "Murad I". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31/156-164. İstanbul: TDV Yayınları, 2020.
- İnan, Abdülkadir. "Eski Türklerde Teslim ve İtaat Sembolleri". *Makaleler ve İncelemeler I*. Ankara: TTK Yayınları, 1987.
- Jennings, Ronald C. "Gazi Tezi Üzerine Bazı Düşünceler". *Söğüt'ten İstanbul'a*. derl. Oktay Özel-Mehmet Öz. 429-441. Ankara: İmge Kitabevi, 2005.
- Kafadar, Cemal. *İki Cihan Aresinde*. çev. Ceren Çıkin. Ankara: Birleşik Yayınevi, 1995.
- Káldy-Nagy, Gyula. "Osmanlı İmparatorluğu'nun İlk Yıllarında Kutsal Savaş(Cihad)", *Söğüt'ten İstanbul'a*. derl. Oktay Özel-Mehmet Öz. 397-406. Ankara: İmge Kitabevi, 2005.
- Kâşgarlı Mahmûd. *Divânü Lugâti't-Türk*. çev. Seçkin Erdi-Serap Tuğba Yurtsever, İstanbul: Kabcacı Yayınları, 2005.
- Kemalpaşazâde(İbn Kemal). *Tevârih-i Âl-i Osman III. Defter*. haz. Abdullah Satun. İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2014.
- Kemâluddîn İbnü'l-Adîm. *Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb'de Selçuklular*. terc. Ali Sevim. Ankara: TTK Yayınları, 2014.
- Koçaslan, Buşra. *İdris-i Bidlîsi Heşt Orhan Gazî Dönemi (Tahlil ve Tercüme)*. Düzce: Düzce Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kot, Ayşe Müşerref. *16. Yüzyılın İkinci Yarısındaki Osmanlı Tarihçilerinin Saltanat Kurumuna Bakışı ve Algısı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Köprülü, Fuad. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*. yay. haz. Orhan Köprülü. Ankara: Akçağ Yayınları, 2011.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meali*. haz. Hayreddin Karaman vd. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- Kuş Büyüktaş, Canan. "Babür Şah'ın Varlık Mücadelesi ve Hükümdarlık Döneminde Sığındığı Kur'an Ayetleri". *Asya Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2018), 145-168.
- Lindner, Rudi Paul. "İlk Dönem Osmanlı Tarihinde İtici Güç ve Meşruiyet". *Söğüt'ten İstanbul'a*, derl. Oktay Özel-Mehmet Öz. 407-427. Ankara: İmge Kitabevi, 2005.
- Lindner, Rudi Paul. *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*. çev. Müfit Günay. Ankara: İmge Kitabevi, 2000.
- Lowry, Heath W. *Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı*. çev. Kıvanç Tanrıyar. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Mevlana Mehmed Neşri. *Cihannümâ*. haz. Necdet Öztürk. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2008.
- Nicol, Donald M. *Bizans'ın Son Yüzyılları(1261-1453)*. çev. Bilge Umar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- Oruç Beğ Tarihi*. haz. Necdet Öztürk. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2008.
- Öz, Mehmet. "Kuruluştan Fatih Devrine Kadar Osmanlılar ve Gazâ", *Türk Modernleşme Tarihi Araştırmaları Sempozyumu(14 Mayıs 2005) Bildirileri ve Makaleler*. haz. A. Yaşar Ocak vd. 204-212. Ankara: Kültür Bakanlığı ve Türk Ocakları Genel Merkezi, 2006.
- Özaydın, Abdülkerim. "Melikşah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19/54-57. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.
- Özcan, Abdülkadir. "Türklerde Gaza Geleneği". *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*. 362-368. İstanbul: İstanbul Fethi Cemiyeti, 1995.
- Özcan, Abdülkadir. "Türklerde Gaza Ruhü ve Bunun Osmanlılar'daki Tezahürü". *X. Osmanlı Sempozyumu*. Söğüt: Ertuğrul Gazi'yi Anma ve Söğüt Şenliği Vakfı Yayınları. (1996): 59-72.
- Parladır, Selahaddin. "(İslam'da) Dua". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9/ 530-535. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Pehlivan, Gürol. "Varna Savaşı ve Bir Tarih Kaynağı Olarak Gazâvatnâmeler". *Turkish Studies*. 3/4 (Summer 2008), 598-617.
- Ravendî. *Râhatu's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr I*. çev. Ahmed Ateş. Ankara: TTK Yayınları, 1999.
- Reşidüddin Fazlullah. *Camîu't-Tevarih*. çev. Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş. İstanbul:

- Selenge Yayınları, 2011.
- Sadrüddin Ebu'l-Hasan Ali bin Nâsır bin Ali el-Hüseyinî. *Ahbârü'd-Devleti's-Selçûkiyye*. çev. Necati Lügal. Ankara: TTK Yayınları, 1999.
- Say, Yağmur. *Türk İslam Tarihinde Seyyid Battal Gazî ve Battalnâme*. Ankara: Eskişehir Valiliği Yayınları, 2009.
- Tekin, Şinasi. "XIV. Yüzyılda Yazılmış Gazilik Tarikası "Gaziliğin Yolları" Adlı Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Gazâ/Cihad Kavramları Hakkında". *Journal of Turkish Studies* 13 (1989), 139-204.
- Turan, Osman. *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2003.
- Turan, Osman. *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2006.
- Urfalı Mateos Vekayinâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli*. çev. Hrant D. Andreasyan. Ankara: TTK Yayınları, 2000.
- Witteck, Paul. *Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu*. çev. Fatmagül Berktaş. İstanbul: Pencere Yayınları, 2013.
- XV. Yüzyıl Tarihcilerinden Kemal Selâtin-Nâme(1299-1490)*. haz. Necdet Öztürk. Ankara: TTK Basımevi, 2001.
- Yazıcızâde Ali. *Selçuk-nâme İndeksli Tıpkıbasım*. haz. Abdullah Bakır. Ankara: TTK Yayınları, 2014.
- Yılmaz, Hüseyin. *Caliphate Redefined: The Mystical Turn in Ottoman Political Thought*. New Jersey: Princeton University Press, 2018.